

дефектолошка стручно-научна
проблематикаРАСТРОЈСТВА ВО ОДНЕСУВАЊЕТО
КАЈ АДОЛЕСЦЕНТИТЕ СО ЛЕСНА
ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПОПРЕЧЕНОСТЗоран КИТКАЊ¹
Емилија ГЕОРГИЕВА²¹ Филозофски факултет,
Институт за дефектологија, Скопје
² Посебно основно училиште
„Иднина“ – СкопјеПримено: 28.06.2013
Прифатено: 02.09.2013
UDK: 364.622-056.3-053.6**Резиме**

Адолесцентите со интелектуална попреченост поради дефицитот во своето интелектуално функционирање се изложени на поголем ризик од појава на разни облици на растројства во однесувањето.

Цел: да се утврди ризикот од појава на растројства во однесувањето кај адолесцентите со лесна интелектуална попреченост.

Примерок: адолесценти (211) со лесна интелектуална попреченост, воспитно-образовниот кадар во посебните средни училишта (39) и членови на стручниот тим (5).

Методи: дескриптивен метод, метод на компаративна анализа.

Постапки: анкетирање и полуструктурирано интервју со воспитно-образовниот кадар и стручниот тим.

Статистичка обработка на податоците: Windows-програмот R x C за анализа на табели на контингенција и тестот Fisher Exact, а како сигнификантни беа земени разликите на ниво на значајност од $p < 0.05$.

Резултати: Со статистичка обработка на податоците констатиравме дека училишниот успех влијае на појавата на несакано однесување

Адреса за кореспонденција:

Зоран КИТКАЊ

Филозофски факултет

Бул. „Гоце Делчев“ бр. 9 А Скопје

Е-пошта: zorank@fzf.ukim.edu.mk

special education-professional
and scientific issuesBEHAVIORAL DISORDERS IN
ADOLESCENTS WITH MILD
INTELLECTUAL DISABILITYZoran KITKANJ¹,
Emilija GEORGIEVA²¹ Faculty of Philosophy,
Institute of Special Education, Skopje
² Special Elementary School
“Idnina” – SkopjeReceived: 28.06.2013
Accepted: 02.09.2013
Original Article**Abstract**

Adolescents with intellectual disabilities, due to deficits in their intellectual functioning, are exposed to even greater risk of developing various forms of behavioral disorders.

Goal: to determine the risk of emergence of behavioral disorders in adolescents with mild intellectual disability.

Respondents: adolescents (211) with mild intellectual disability, educational staff in special secondary schools (39) and members of the expert team (5).

Methods: descriptive method, method of comparative analysis

Procedures: survey and semi-structured interviews with the educational staff and expert team.

Statistical data processing: Windows Tool R x C for contingency tables analysis and Fisher Exact Test, and as significant were considered the differences with significance level of $p < 0.05$.

Results: with the statistical data processing we came to the conclusion that the school achievements affect the emergence of undesired

Corresponding address:

Zoran KITKANJ

Faculty of Philosophy

Blvd. Goce Delcev No. 9 A, Skopje

E-mail: zorank@fzf.ukim.edu.mk

($p < 0.001$). Вработените во училиштата во 56.8% од случаите сметаат дека адолесцентите со лесна интелектуална попреченост немаат доволно сознанија за негативните последици од ваквото однесување. Погolem број случаи на растројства во однесувањето се забележани кај постарите ученици ($p < 0.05$) кои живеат подолг период во ученички домови.

Заклучок: Констатиравме дека кај учениците се јавуваат различни форми на растројства во однесувањето за чии последици истите не се доволно информирани и многу ретко самоиницијативно започнуваат разговор за проблемот. Растројствата во однесувањето кај оваа категорија на ученици е мултифакторски условено, и тоа од видот на згрижување, временскиот престој во ученичкиот дом, училишните постигнувања, возраста и полот.

Клучни зборови: *нарушувања во однесувањето, адолесценција, интелектуална попреченост*

Вовед

Нарушувањата во однесувањето се проблем во општеството на кој треба да му посветиме поголемо внимание. И кај лицата со интелектуална попреченост често се среќаваат разни форми на девијантно однесување.

Различните групи влијаат на личноста на поединецот, а тоа влијание може да се манифестира како ризик-фактор или како заштитен (протективен) фактор.

Ризик-факторите влијаат на зголемување на веројатноста за појава на девијантни облици на однесување, додека заштитните (протективни) фактори го редуцираат тоа влијание преку менување на начинот на кој младата личност реагира во одредена ситуација. Ризик-факторите и заштитните фактори егзистираат во сите социјални контексти во кои се случува социјална интеракција. Овие социјални контексти се наречени домени, а во нив спаѓаат семејството, училиштето, врниците и социјалната средина (1).

Семејството претставува примарна група во која од самото раѓање се обликуваат темелите на идната личност и се остварува процесот на воспитување и социјализација. Во семејството детето го гради својот морален лик, се развиваат интелектуалните предиспо-

behavior ($p < 0.001$). In 56.8% of the cases, the school staffs believe that adolescents with mild intellectual disability do not have enough knowledge about the negative consequences of such behavior. In most cases, behavioral disorders have been noticed in older students ($p < 0.05$), who live for a longer period in student homes.

Conclusion: we came to the conclusion that different forms of behavioral disorders appear in students and they haven't been sufficiently informed about the possible consequences and they rarely voluntarily initiate conversation in respect of the problem. The behavioral disorders in this category of students are conditioned by multiple factors by the type of housing, the duration of the period in a student home, the school achievements, the age and the sex.

Key words: *behavioral disorder, adolescence, mild intellectual disability*

Introduction

Behavioral disorders are a problem in society that needs to be paid more attention to. Various forms of deviant behavior are also often encountered in people with intellectual disabilities.

Different groups affect the personality of the individual, and this effect can be manifested as a risk factor or protective factor.

The risk factors affect the increased likelihood of emergence of deviant forms of behavior, while the protective factors reduce this impact by changing the way the young person reacts in a particular situation. The risk factors and protective factors exist in all social contexts in which social interaction takes place. These social contexts are called domains, and they include family, school, peers and social environment (1).

The family represents the primary group in which, beginning from the birth, the foundations of the future individual are being shaped and the process of education and socialization takes place. Within the family, the child builds its moral character, the intellectual predispositions, as well as the first characteris-

зиции, се развиваат првите особини на неговата личност и се создава слика за сопствените вредности и вредностите на другите луѓе (2). Нефункционалните семејства се најчесто сиромашни, со самохран родител и со поголем број деца. Истите се најчесто социјално изолирани, а самите родители имаат недоволно развиени комуникациски вештини, емпатија и се насочени да имаат пониско мислење за сопствените способности (3). Училиштето исто така претставува мошне значаен фактор во развојот на личноста и во нејзината социјализација воопшто. Доколку адолесцентот е позитивно прифатен во училиштето, кај него се создава чувство на сигурност, при што тој остварува повисок степен на академски достигнувања, во спротивно, училиштето станува извор што генерира непријатности. Неуспехот во училиштето го зголемува ризикот за напуштање на школувањето, за користење недозволен супстанции, за деликвенција и за други форми на девијантно однесување (4).

Друштвото на врсниците е особено важно во развојот на личноста, особено во периодот на адолесценција. Истите може да генерираат моќни заштитни и ризик-фактори. Младите луѓе, вообичаено, бараат врсници што се слични на нив и од кои очекуваат емоционална поддршка доколку истата не ја добиваат во семејното опкружување (5). Поддржувачките (супортативни) пријателства се значајни за правилниот развој на личноста на адолесцентот. Во такви случаи тие покажуваат поголем степен на самопочитување, повисока репутација меѓу врсниците и зголемено ниво на академски достигнувања (6). Постојат такви групи во кои единките се особено цврсто поврзани, но кои влијаат агресивно и деликвентно, па ризик-факторите што се појавуваат во ваквите групи се сметаат за најважни во периодот на адолесценција. Негативните влијанија од врсниците што се јавуваат во периодот на адолесценција имаат тенденција да прераснат во посериозни форми на антисоцијално или деликвентно однесување (7).

Општествената заедница е еден од клучните фактори за позитивен развој на адолесцентите. Заедницата треба да овозможи формирање силно чувство на заедништво, безбедно опкружување и ефикасни владини сервиси

tics of its personality are being developed and a picture is being created about its own values and the values of other people (2). The dysfunctional families are generally poor, single parent families and families with a large number of children. These are usually socially isolated, and the parents have insufficiently developed communication skills and empathy and lower opinion of their own skills (3). The school also represents a very important factor in the development of a person and its socialization in general. If an adolescent has been positively accepted in school, it develops a feeling of security and it has a greater level of academic achievements; on the contrary the school becomes a source that generates inconveniences. The failure in school increases the risk of leaving school, using illegal substances, development of delinquency and other forms of deviant behavior (4). Socializing with peers is very important for the development of a personality, especially in the period of adolescence. They may generate powerful protective and risk factors. Young people are usually looking for peers that are similar to them and they expect emotional support, if they don't get the same in the family environment (5). The supporting friendships are of importance for the proper development of the adolescent's personality. In such cases they show a greater level of self-respect, higher reputation amount their peers and increased level of academic achievements (6). There are groups in which the individuals are particularly linked with each other, but they have an aggressive and delinquent impact, so the risk factors that appear within such groups are considered to be the most important ones in the period of adolescence. The negative influences of peers that develop in the period of adolescence have the tendency to transform into more serious forms of antisocial or delinquent behavior (7).

The social community is one of the key factors for positive development of the adolescents. The community should provide for the development of a strong feeling of solidarity, safe environment and efficient government the services intended for young people. The

наменети за младите луѓе. Како ризик-фактори поврзани со заедницата наведени се следниве: достапност до алкохол и психотропни супстанции, достапност до оружје, висока стапка на криминал во заедницата, економска депривација и сиромаштија, небезбедно и дезорганизирано соседство, социјални и физички нарушувања и недоволни контакти со заедницата (8).

Причини и видови растројства во однесувањето

Лицата со лесна попреченост во интелектуалниот развој, поради нивната лесна поводливост и сугестибилност, спаѓаат во групата на ризични лица кај кои можат да се појават разни неприфатливи форми во однесувањето. Во случај на сиромаштија и недостаток од алтернативни начини за доаѓање до приход, не мал број родители ги подведуваат и вклучуваат своите деца во проституција, под претставка дека поради нивната попреченост полесно ќе се согласат на таков чин, и/или помалку се способни да побараат помош (9).

Адолесценцијата претставува степен на развој во кој младите луѓе се соочуваат со низа развојни проблеми, период кога бараат нови искуства, ги тестираат лимитите и преземаат сигнификантно поголеми ризици во однос на возрасните. Младите луѓе имаат недоволно развиени когнитивни вештини за да ги сфатат консеквенциите и да ги предвидат ризиците (10). Кај лицата со интелектуална попреченост можноста за учество во хазардни игри како девијантно однесување е поголема, бидејќи тие не се во состојба да го проценат ризикот, односно да ги предвидат можните последици, поради што неконтролирано се впуштаат во коцкање.

За лицата со интелектуална попреченост преовладувал ставот дека недоволниот интелектуален капацитет има улога на амортизер во обидот за самоубиство, додека низа студии покажуваат дека кај оваа категорија луѓе се среќаваат истите причини за самоубиство како и кај *нормалната* популација. Како релевантни ризик-фактори за самоубиство и обид за самоубиство кај лицата со интелектуална попреченост се наведуваат следниве: сексуалната злоупотреба, стресот, историјата на претходно психијатриско хоспитализирање,

following factors are stated as factors related to the community: are stated the following: availability of alcohol and psychotropic substances, access to weapons, high rate of crime in the community, economic deprivation and poverty, unsafe and disorganized neighborhood, social and physical disorder and insufficient contact with the community (8).

Types of behavioral disorders

Because of being easily persuaded and due to their suggestibility, the individuals with mild disability in their intellectual development belong to the group of vulnerable people where various unacceptable forms of behavior can occur.

In the case of poverty and lack of alternative ways of getting income, a great number of parents pimp and include their children in prostitution, assuming that, because of their disability, they will more easily agree to such an act and/or are less able to ask for help (9).

The adolescence is a stage of development in which young people are faced with various developmental problems, a period in which they are seeking new experiences, testing limits and take risks significantly greater compared to adults. Young people have less developed cognitive skills to understand the consequences and to assume the risks (10). For people with intellectual disabilities the possibility of participating in gambling as a form of deviant behavior is more likely, because they are unable to assess the risks or to predict the possible consequences and therefore they engage uncontrollably in gambling.

For people with intellectual disability prevailed the opinion that the lack of intellectual capacity plays the role of shock absorber in a suicide attempt, while a series of studies shows that individuals in this category have the same reasons for suicide like the *normal* population. The relevant risk factors for suicide and suicide attempts among people with intellectual disabilities include the following: sexual abuse, stress, history of previous psychiatric

депресијата, осаменоста, анксиозноста, дезорганизираното семејство и недоволната социјална поддршка (11).

Иако луѓето што се самоповредуваат вообичаено не посегнуваат по сопствениот живот, сепак се под поголем ризик да го прекинат својот живот, без разлика дали постои свесна намера за тоа или не (12).

Претераната употреба на алкохол предизвикува бројни последици, како што се губење на општествениот статус, нарушени семејни односи, често отсуствување од работа и губење на работното место, како и прогресивна изолација од заедницата и постепено повлекување на алкохоличарот од многубројни општествени релации (13). Распространетоста на алкохолизмот во одредени средини варира во зависност од присуството и влијанието на бројни општествени, економски и културни фактори.

Наркоманијата како социјална патолошка појава обично се јавува кај здрави адолесценти кои, пред да започнат со консумирањето на дрога, имале проблеми од ментална природа или пак, се со интелектуален дефицит. Причините поради кои лицата со интелектуална попреченост ја злоупотребуваат дрогата се доживеана психолошка траума и социјално дистанцирање од сопствената заедница. Траумите од психолошка природа најчесто се предизвикани од смрт на близок член од семејството, од подолготрајна физичка, психичка, финансиска и сексуална злоупотреба, од депресија и од анксиозност. Во причини од социјална природа се вбројуваат: социјалната изолација, тешкотиите при воспоставување пријателства и чувството на осаменост (14).

Материјали и методи

Основна цел на истражувањето е да се утврди ризикот од појава на растројства во општественото однесување кај адолесцентите со лесна интелектуална попреченост кои живеат во семејство во споредба со нивните врстници сместени во ученички домови.

Примерокот го сочинуваа:

- 211 испитаници со интелектуална попреченост на возраст од 14 до 21 година сместени во ученички дом, семејство и дом за деца без родителска грижа кои посетуваат настава во посебните средни

hospitalization, depression, loneliness, anxiety, disorganized family and lack of social support. (11).

Although people that self-harm usually do not take their own lives, they are more likely to end their life, regardless of the fact whether there is a conscious intention for it or not (12).

Overuse of alcohol causes numerous consequences such as loss of social status, disrupted family relationships, frequent absences from work and losing the job, as well as progressive isolation from the community and gradual withdrawal of the alcoholic from numerous social relations (13).

The prevalence of alcoholism in certain environments varies depending on the presence and the impact of numerous social, economic and cultural factors.

Drug abuse as a social pathological phenomenon usually occurs in healthy adolescents that prior to the consumption of drugs had mental health problems or intellectual deficiency. The reasons why people with intellectual disabilities abuse drugs are that they've experienced psychological trauma and social distancing from their own community. The common psychological traumas usually include death of a close family member, long-term physical, psychological, financial and sexual abuse, depression and anxiety. The causes of social nature include social isolation, difficulties in establishing friendships and feelings of loneliness (14).

Materials and methods

The main objective of the research is to determine the risk of emergence of disorders in social behavior in adolescents with mild intellectual disabilities living in families, compared to their peers housed in student homes.

The research included:

- 211 respondents with intellectual disabilities at the age of 14-21 housed in student homes, families and foster homes for children without parental care who attend the special schools "Iskra" in Stip and "St.

училишта „Искра“ од Штип и „Св.Наум Охридски“ од Скопје;

- 28 наставници и 11 воспитувачи во двете државни средни училишта;
- членовите на стручниот тим (педагог, психолог, социјален работник, дефектолог).

Истражувањето беше реализирано во ДСУ „Искра“ од Штип и ДСУ „Св. Наум Охридски“ од Скопје во периодот од април до мај 2011 година. Во текот на истражувањето беа опфатени испитаници од обата пола.

Методи на истражување: дескриптивен метод и метод на компаративна анализа.

Техники и постапки во истражувањето: анализа на постоечката документација, анкетирање и полуструктурирано интервју.

Во истражувањето беа користени следниве инструменти: анкетни прашалници наменети за воспитно-образовниот кадар и членовите на стручниот тим. Анкетниот прашалник се состои од прашања кои се од затворен и отворен тип, специјално подготвени за потребите на истражувањето, на кои испитаниците одговараа со селекција на еден или повеќе од понудените одговори, како и со дополнување на сопствени видувања за проблемот.

За дел од воспитно-образовниот кадар беше користен протокол (водич) за интервју за да им се објаснат децидно прашањата, со што би добиле порелевантни одговори. Добиените резултати се табеларно и графички прикажани. Тестирањето на хипотезите беше направено со Windows-програмот R x C за анализа на табели на контингенција и со тестот Fisher Exact-Test. Како значајни се земени разликите на ниво на значајност $p < 0.05$.

Naum Ohridski" in Skopje.

- 28 teachers and 11 educators in both public high schools.
- Members of the expert team (pedagogue, psychologist, social worker and special educator).

The research was performed in state secondary school (SSS) "Iskra" in Stip and SSS "St. Naum Ohridski" in Skopje in the period from April to May 2011. The research included respondents from both genders.

Methods of research: descriptive method and method of comparative analysis

Research techniques and procedures: analysis of existing documentation, surveys and half-structured interviews.

The following instruments were used within the research: questionnaires for the educational staff and the members of the expert team. The questionnaire includes closed and opened questions, specially prepared for the purpose of the research and the respondents were answering the questions by selecting one or more of the offered answers, as well as by adding their own opinion in respect of certain problems.

For one part of the educational staff a protocol (guideline) was used for the interview in order to explain the questions in detail for the purpose of obtaining more relevant answers. Interview protocol (guideline). The obtained answers are presented in tables and graphical display.

The testing of the hypothesis was carried out using the Windows program R x C for analysis of contingency tables and the Fisher Exact Test. The differences at the significance level of $p < 0.05$ are considered as significant.

Резултати**Табела 1:** Видови растројства во однесувањето според воспитно-образовниот кадар

Видови растројства во однесувањето / Types of behavioral disorders		ДСУ „Искра“ SSS „Iskra“				ДСУ „Св. Наум Охридски“ SSS „St. Naum Ohridski“				Вкупно / Total
		Воспитувач / Educator	Наставник / Teacher	Стручен тим / Expert team	Вкупно / Total	Воспитувач / Educator	Наставник / Teacher	Стручен тим / Expert team	Вкупно / Total	
Проституција / Prostitution	N	1	1	0	2	5	3	0	8	10
	%	50	50	/	100	62,5	37,5	/	100	16,4
Хазардни игри / Gambling	N	0	0	0	0	0	1	0	1	1
	%	/	/	/	/	/	100	/	100	1,6
Самоубиство и обид за самоубиство / Suicide and suicide attempts	N	3	0	0	3	0	0	0	0	3
	%	100	/	/	100	/	/	/	/	4,9
Алкохолизам / Alcoholism	N	2	3	0	5	1	1	0	2	7
	%	40	60	/	100	50	50	/	100	11,5
Наркоманија / Drug abuse	N	0	0	0	0	0	2	0	2	2
	%	/	/	/	/	/	100	/	100	3,3
Деликвенција / Delinquency	N	5	12	2	19	4	12	3	19	38
	%	26,3	63,2	10,5	100	21,0	63,2	15,8	100	62,3
Вкупно / Total									N	61
									%	100

Fisher Exact test $p=0.156$ $p>0.05$

Од табелата се забележува дека во двете училишта како најчесто манифестиран облик на растројство во однесувањето кај учениците се посочува деликвенцијата 62,3%. Според зачестеноста следува проституцијата со 16,4%, алкохолизмот со 11,5%, а во значително помал процент (под 5%) се среќаваат обидите за самоубиство, наркоманијата и хазардните игри.

Табела 2: Информираност на учениците за последиците од разните видови растројства според воспитно-образовниот кадар

Информираност на учениците/ Awareness of students		ДСУ „Искра“/ SSS „Iskra“				ДСУ „Св. Наум Охридски“ SSS „St. Naum Ohridski“				Вкупно / Total
		Воспитувач / Educator	Наставник / Teacher	Стручен тим / Expert team	Вкупно / Total	Воспитувач / Educator	Наставник / Teacher	Стручен тим / Expert team	Вкупно / Total	
Не / No	N	0	0	0	0	3	0	0	3	3
	%	/	/	/	/	100	/	/	100	6,8
Делумно / Partially	N	4	6	0	10	1	12	2	15	25
	%	40,0	60,0	/	100	6,7	80,0	13,3	100	56,8
Да / Yes	N	2	8	2	12	1	2	1	4	16
	%	16,7	66,6	16,7	100	25,0	50,0	25,0	100	36,4
Вкупно / Total									N	44
									%	100

Fisher Exact test $p=0.003$ $p<0.05$ **Results****Table 1:** Types of disorders according to the educational staff

The table indicates that in both schools the most common manifested form of deviant behavior among students is delinquency with 62.3%, followed by prostitution with 16.4%, alcoholism with 11.5%, while suicide attempts, drug abuse and gambling are represented by significantly lower percentage (under 5%).

Table 2: Awareness of students about the consequences of various types of deviant behavior according to the educational staff

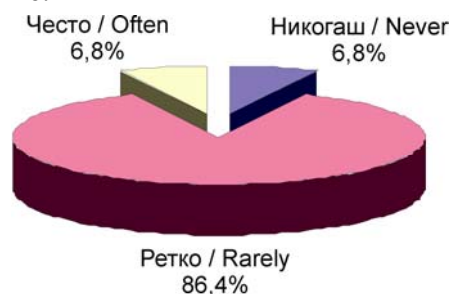
Со статистичка обработка на податоците од двете училишта, добиен е резултат $p=0.003$, односно $p<0.05$, што значи дека постои силна статистички значајна разлика во ставовите на воспитно-образовниот кадар во двете училишта во однос на информираноста на учениците за последиците од различните видови нарушувања во однесувањето.

Табела 3: Самоиницијативно започнување разговор и барање помош од страна на учениците со девијантно однесување според воспитно-образовниот кадар

Самоиницијативно започнување разговор / Self-initiated conversation	ДСУ „Искра“ SSS „Iskra“				ДСУ „Св. Наум Охридски“ SSS „St. Naum Ohridski“				Вкупно / Total
	Воспитувач / Educator	Наставник / Teacher	Воспитувач / Educator	Наставник / Teacher	Воспитувач / Educator	Наставник / Teacher	Воспитувач / Educator	Наставник / Teacher	
Никогаш / Never	N 1	0	0	1	0	2	1	3	4
	% 100	/	/	100	/	66,7	33,3	100	9,1
Ретко / Rarely	N 4	9	2	15	5	11	0	16	31
	% 26,7	60,0	13,3	100	31,3	68,7	/	100	70,5
Често / Often	N 1	5	0	6	0	1	2	3	9
	% 16,7	83,3	/	100	/	33,3	66,7	100	20,4
Вкупно / Total								N 44	44
								% 100	100

Fisher Exact test $p=0.063$ $p>0.05$

Табелата покажува дека 70,5% од воспитно-образовниот кадар во двете училишта се изјасиле дека учениците кои манифестираат нарушено однесување ретко самоиницијативно го започнуваат разговорот, односно ретко бараат помош за проблемите со кои се соочуваат. Околу 20% одговориле дека учениците често бараат помош, а помалку од 10% дека учениците со растројства во однесувањето никогаш не започнуваат разговор, односно не бараат помош самоиницијативно.

Слика 1: Интересот на родителите за проблемите на учениците според воспитно-образовниот кадар

Based on the statistical processing of the data obtained from both schools, we came to the result $p = 0.003$, respectively $p < 0.05$ which means that there is a strong, statistically significant difference in the attitudes of the educational staff in both schools in terms of informing the students about the consequences of different types of deviant behavior.

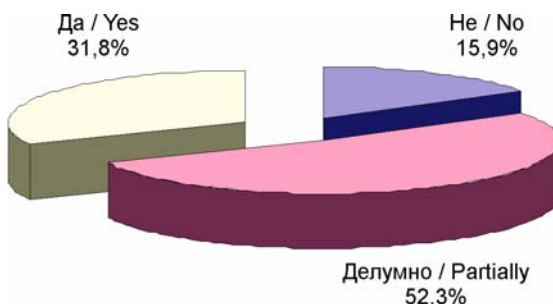
Table 3: Self-initiated conversations or asking for help by students who manifest deviant behavior according to the educational staff

The table indicates that most of the educational staff in both schools (70.5%) responded that students who manifest behavioral disorders rarely voluntarily initiate a conversation and ask for help. About 20% said that students often ask for help and less than 10% stated that students with behavioral disorders never start conversation or ask for help voluntarily.

Figure 1: Parents' interest in the problems of the students in relation to the behavioral disorders according to the educational staff

Според сликата 1, 86,4% од воспитно-образовниот кадар од двете училишта се изјасниле дека родителите на учениците кои имаат нарушено однесување ретко покажуваат интерес за проблемите на своите деца.

Based on Figure 1 it can be concluded that 86.4% of the educational staff from both schools suggests that the parents of the students with behavioral disorders rarely show interest in the problems of their children.

Слика 2: Корелација на училишниот успех и растројствата во однесувањето кај учениците со ЛИП според воспитно-образовниот кадар

Figure 2: Correlation of school achievement and behavioral disorders in students with MID according to the educational staff

Од сликата 2 се констатира дека 52,3% од воспитно-образовниот кадар во двете училишта сметаат дека постои делумна поврзаност помеѓу манифестирањето на неприфатливо однесување и училишниот успех на учениците. Речиси една третина - 31,8 % од воспитно-образовниот кадар сметаат дека училишниот успех е во корелација со појавата на растројства во однесувањето, а 15,9% сметаат дека проблематичното однесување не е условено од училишните постигнувања.

Based on Figure 2 it can be concluded that 52.3% of the educational staff in both schools believe that there is a partial connection between the manifestation of unacceptable behavior and the school achievements of the students. Almost one third or 31.8% of the educational staff believes that school achievement is correlated with the emergence of deviant behavior, while 15.9% believe that the problematic behavior is not conditioned by the achievements in school.

Табела 4: Поведението на учениците со ЛИП во однос на нивниот училиштен успех

Table 4: Behavior of students with MID in relation to their school achievements

Училиштен успех / School achievement		ДСУ „Искра“ / SSS „Iskra“					ДСУ „Св. Наум Охридски“ / SSS „St. Naum Ohridski“					Вкупно / Total
		Примерно / Exemplary	Добро / Good	Незадоволително / Unsatisfactory	Нерегулирано / Unregulated	Вкупно / Total	Примерно / Exemplary	Добро / Good	Незадоволително / Unsatisfactory	Нерегулирано / Unregulated	Вкупно / Total	
Одличен / Excellent	N	21	4	0	0	25	54	0	0	0	54	79
	%	84	16	/	/	100	100	/	/	/	100	37,4
Многу добар / Very good	N	16	2	0	0	18	52	0	0	0	52	70
	%	88,9	11,1	/	/	100	100	/	/	/	100	33,2
Добар / Good	N	22	1	2	0	25	17	1	0	0	18	43
	%	88,0	4,0	8,0	/	100	94,4	5,6	/	/	100	20,4
Доволен / Sufficient	N	6	1	0	0	7	9	1	0	0	10	17
	%	85,7	14,3	/	/	100	90,0	10,0	/	/	100	8,1
Неоценет / Not rated	N	0	0	0	2	2	0	0	0	0	0	2
	%	/	/	/	100	100	/	/	/	/	/	0,9
Вкупно / Total											N	211
											%	100

Fisher Exact test $p < 0.001$

Со статистичка обработка на податоците добиен е резултат $p < 0.001$, што значи дека постои силна статистички значајна разлика во поведението на учениците во зависност од нивниот училиштен успех. Ова упатува на заклучокот дека училишниот успех е во корелација со поведението на учениците со ЛИП во училиштата.

Табела 5: Поведението на учениците со ЛИП според местото и начинот на згрижување

Место и начин на згрижување / Place and manner of care		ДСУ „Искра“ SSS „Iskra“					ДСУ „Св. Наум Охридски“ SSS „St. Naum Ohridski“					Вкупно / Total
		Примерно / Exemplary	Добро / Good	Незадоволително / Unsatisfactory	Нерегулирано / Unregulated	Вкупно / Total	Примерно / Exemplary	Добро / Good	Незадоволително / Unsatisfactory	Нерегулирано / Unregulated	Вкупно / Total	
Семејство / Family	N	10	0	0	0	10	86	1	0	0	87	97
	%	100	/	/	/	100	98,8	1,2	/	/	100	46,0
Учен. дом / Dormitory	N	55	8	2	2	67	41	1	0	0	42	109
	%	82,1	11,9	3,0	3,0	100	97,6	2,4	/	/	100	51,6
Дом за деца без родители / Foster home for children without parental care	N	0	0	0	0	0	5	0	0	0	5	5
	%	/	/	/	/	/	100	/	/	/	100	2,4
Вкупно / Total											N	211
											%	100

Fisher Exact test $p < 0.001$

Табелата покажува дека повеќе од половина од учениците (51,6%) од учениците во двете училишта живеат во ученички дом, 46% живеат во семејство, а само 2,5% се сместени во дом за деца без родители. Со статистичка обработка на податоците, добиен е резултат $p < 0.001$, што значи дека местото и видот на згрижување влијаат на однесувањето на учениците.

Табела 6: Поведението на учениците во однос на должината на престојот во ученички дом

Должина на престој во учен. дом / Length of stay in student homes		ДСУ „Искра“ SSS „Iskra“					ДСУ „Св. Наум Охридски“ SSS „St. Naum Ohridski“					Вкупно / Total
		Примерно / Exemplary	Добро / Good	Незадоволително / Unsatisfactory	Нерегулирано / Unregulated	Вкупно / Total	Примерно / Exemplary	Добро / Good	Незадоволително / Unsatisfactory	Нерегулирано / Unregulated	Вкупно / Total	
1 год. / 1 year	N	20	0	0	1	21	21	0	0	0	21	42
	%	95,2	/	/	4,8	100	100	/	/	/	100	38,5
2 год. / 2 years	N	18	3	0	1	22	12	1	0	0	13	35
	%	81,8	13,6	/	4,6	100	92,3	7,7	/	/	100	32,1
3 год. / 3 years	N	17	5	2	0	24	8	0	0	0	8	32
	%	70,8	20,8	8,4	/	100	100	/	/	/	100	29,4
Вкупно / Total											N	109
											%	100

Fisher Exact test $p = 0.028$ $p < 0.05$

The statistical processing of data delivered the result $p < 0.001$, which means that there is a strong, statistically significant difference in the behavior of students depending on their school achievements. This leads to the conclusion that school achievement is correlated with the behavior of the students with MID in schools.

Table 5: Behavior of the students with MID according to the place and manner of accommodation

The table indicates that more than half of students (51.6%) from both public high schools live in student homes, 46% live in a family, and only 2.5% of the students are housed in a foster home for children without parental care. The statistical data processing delivered the result $p < 0.001$, which means that the place and manner of their accommodation affect the behavior of the students.

Table 6: Behavior of students depending on the length of stay in a student home

Од табелата се забележува дека речиси 40% од учениците со ЛИП кои се сместени во ученички дом, таму престојуваат една година, околу 32% во домот престојуваат две години, а околу 30% таму се сместени три години. Со статистичка обработка на податоците, добиен е $p=0.028$, односно $p<0.05$, што значи дека постои статистички значајна разлика во поведението на учениците со ЛИП кои се сместени во ученички дом, а кои во истиот престојуваат различно време.

Табела 7: Поведението на учениците со ЛИП според полот

Пол / gender	ДСУ „Искра“ SSS „Iskra“					ДСУ „Св. Наум Охридски“ SSS „St. Naum Ohridski“					Вкупно / Total	
	Примерно / Exemplary	Добро / Good	Незадоволително / Unsatisfactory	Нерегулирано / Unregulated	Вкупно / Total	Примерно / Exemplary	Добро / Good	Незадоволително / Unsatisfactory	Нерегулирано / Unregulated	Вкупно / Total		
Машки / Male	N	49	4	2	0	55	95	1	0	0	96	151
	%	89,1	7,3	3,6	/	100	99,0	1,0	/	/	100	71,6
Женски / Female	N	16	4	0	2	22	37	1	0	0	38	60
	%	72,7	18,2	/	9,1	100	97,4	2,6	/	/	100	28,4
Вкупно / Total											N	211
											%	100

Fisher Exact test $p=0.115$ $p>0.05$

Со статистичка обработка на податоците добиен е резултат $p=0.115$, односно $p>0.05$, што значи дека не постои статистички значајна разлика во поведението на учениците со ЛИП, кои се од различен пол. Ова упатува на заклучокот дека полот не влијае на појавата, односно манифестирањето на растројство во однесувањето кај учениците со ЛИП што не е случај кај учениците од редовните средни училишта.

Дискусија

Според добиените резултати од истражувањето може да се констатира дека во 62,3% од вработените сметаат дека најчесто манифестиран облик на растројство во однесувањето кај учениците е деликвенцијата, а во најмал процент (под 5%) се застапени обидите за самоубиство, наркоманијата и хазардните игри. Во врска со информираноста на учениците за последиците од неприфатливото однесува-

The table indicates that almost 40% of students with MID who are housed in student homes have been staying there for one year, about 32% have been staying for two years ago, and about 30% have been there for three years.

Using the statistical data processing the result $p = 0.028$, respectively $p < 0.05$ has been obtained, which means that there is a statistically significant difference in the behavior of students with MID who are housed in student homes for a different period of time.

Table 7: Behavior of the student with MID depending on the gender

The statistical data processing delivered the result $p = 0.115$, respectively $p > 0.05$, which means that there is no statistically significant difference in the behavior of students with MID that are of the opposite gender. This leads to the conclusion that gender does not affect the emergence or manifestation of deviant behavior among students with MID which is not the case with students in regular high schools.

Discussion

Based on the data obtained during the research, we came to the conclusion that 62.3% of the employees stated that the most represented manifested form of behavioral disorder among students is delinquency, and the suicide attempts, drug abuse and gambling are represented with the lowest percentage (under 5%).

Regarding the awareness of students about the consequences of deviant behavior, 56.8% of

ње, 56,8% од воспитно-образовниот кадар одговориле дека учениците се делумно информирани, додека 70,45% од вкупниот број вработени одговориле дека учениците ретко први започнуваат разговор или самоиницијативно бараат помош.

Родителите на учениците во 86,4% според мислењето на воспитно-образовниот кадар ретко се заинтересирани за заемна соработка. Според мислењето на 52,3% од вработените во двете училишта, корелацијата меѓу растројствата во однесувањето и училишниот успех е делумно изразена, додека една третина од вкупниот број вработени сметаат дека постои таква корелација. Со статистичката обработка на податоците за поврзаноста меѓу училишниот успех и поведението ($p < 0.001$), можеме да заклучиме дека постои силна заемна поврзаност меѓу овие два параметри. Во однос на застапеноста на воспитната компонента, добиен е резултат $p < 0.05$, односно постои статистички значајна разлика во застапеноста на воспитната и образовната компонента во наставата.

Добиените резултати покажуваат дека поголем дел од испитаниците (54,5%) сметаат дека интернатскиот начин на згрижување на учениците со ЛИП не влијае на појавата на растројствата во однесувањето кај истите, додека со статистичката обработка на податоците ($p < 0.001$) се доаѓа до заклучокот дека начинот и местото на згрижување на учениците со ЛИП има големо влијае на појавата, односно манифестирањето на растројствата во однесувањето кај истите. Со анализа на податоците за влијанието на временскиот престој во ученички дом е добиен резултат $p < 0.005$, што значи дека должината на престојот во ученички дом влијае на појавата на растројствата во однесувањето.

Со статистичка обработка на податоците, добиен е резултат $p = 0.115$, односно $p > 0.05$, што значи дека не постои статистички значајна разлика во поведението на учениците со ЛИП кои се од различен пол. Ова упатува на заклучокот дека полот не влијае на појавата, односно на манифестирањето на растројства во однесувањето кај учениците со ЛИП.

the educational staff responded that students are partially informed, while 70.45% of the total number of employees responded that students rarely start conversation or ask for help voluntarily.

According to the opinion of 86.4% of the educational staff, the parents of the students are rarely interested in mutual cooperation.

52.3% of the employed staff in both schools believes that a correlation between deviant behavior and school achievement is only partially expressed, while one-third of the total number of employees believes that such correlation exists. Based on the statistical data processing in relation to the connection between school achievement and the behavior ($p < 0.001$), we can conclude that there is a strong mutual relationship between these two parameters.

With regard to the representation of the educational component, we obtained the result $p < 0.05$, which means that there is a statistically significant differences in the educational and pedagogical component in teaching.

The obtained results show that the majority of respondents (54.5%) believe that accommodation of students with MID in residential schools does not affect the emergence of deviant behavior among them, while the results obtained from the statistical data processing ($p < 0.001$) lead to the conclusion that the manner and place of accommodation of the students with MID has a great influence on the appearance or manifestation of deviant behavior.

Analyzing the impact of the length of stay in student homes the result $p < 0.005$ has been obtained, which means that the length of stay in the student homes affect the emergence of deviant behavior.

Using the statistical data processing the resultant $p = 0.115$, respectively $p > 0.05$ has been obtained, which means that there is no statistically significant difference in the behavior of students with MID of the opposite gender. This leads to the conclusion that gender does not affect the emergence or manifestation of deviant behavior among students with MID.

Заклучок

Деликвенцијата претставува најсериозен проблем во однесувањето на учениците со интелектуална попреченост.

На основа на резултатите во истражувањето добиени од воспитно-образовниот кадар во двете училишта, може да заклучиме дека учениците не се подеднакво информирани за можните последици од различните форми на растројства во однесувањето. Имено, и самите податоци во табелата 2 укажуваат дека учениците во „Искра“ од Штип, според воспитно-образовниот кадар, располагаат со повеќе информации за појавата и последиците на растројствата во однесувањето. Овој заклучок упатува на потребата од дополнителна групна и индивидуална работа на стручниот тим со учениците кои се со социјален ризик, како и со учениците чие однесување отстапува од стандардното и вообичаено однесување. Исто така, овој заклучок налага медиумите да овозможат поголем простор во своите програми за емисиите од воспитно-образовен карактер и доследно да се придржуваат на правните прописи кои се однесуваат на термините кога се прикажува програма чија содржина има насилство и социјално-патолошки појави. Овој заклучок упатува на потребата од зголемена активност на невладиниот сектор и локалната самоуправа во организирањето на слободното време на овие лица и нивно вклучување во разни културно-забавни, спортско-рекреативни и други активности кои ќе овозможат правилен развој на лицата со интелектуална попреченост.

Учениците со ЛИП кои имаат подобри училишни постигања во значителна мера манифестираат повеќе просоцијални, отколку неприфатливи форми на однесување, што укажува дека таквите ученици имаат развиено позитивни морални и општествени ставови, како и поголемо чувство на одговорност, за разлика од нивните врсници кои имаат незадоволителен или послаб училиштен успех.

На овој заклучок упатуваат и официјалните податоци од Државниот завод за статистика на Бугарија, според кои, од вкупниот број малолетници на кои им е изречена воспитна мерка, во 2006 и 2007 година во просек 5,7% биле неписмени, 8,2% со неоформено основно образование, 31% со осумгодишно основ-

Conclusion

Delinquency is the most serious problem in the behavior of students with intellectual disability.

Based on the results obtained within the research from the educational staff in both schools, we can conclude that the students are not equally informed about the possible consequences of the various forms of behavioral disorders. Namely, the data in Table 2 indicate that students in "Iskra" Shtip, according to the educational staff, have more information on the occurrence and consequences of behavioral disorders. This conclusion points to the need for additional group and individual work of the expert team with the students who are in social risk, as well as with the students whose behavior deviates from the standard and usual behavior. This conclusion also requires the media to provide more space in their programs for programs of the educational character and to meet the legal regulations concerning the hours for broadcasting programs whose contents have violence and social and pathological appearances. This conclusion points to the need for increased activity of NGOs and the local self-government in organizing the free time for these people and their involvement in various cultural, entertainment, sport and other recreational activities and other activities which will provide for proper development of the people with intellectual disabilities.

Students with MID who realized better school achievements, manifest significantly more pro-social than unacceptable forms of behavior, which suggests that such students have developed positive moral attitudes, as well as a greater sense of responsibility, compared to their peers who have unsatisfactory or poor school achievements.

The official data of the State Statistical Office of Bulgaria also points to this conclusion and according to them 5.7% of the minors, upon which in 2006 and 2007 a corrective measure has been imposed, are illiterate, 8.2% haven't completed the primary education, 31% have completed 8 years of primary education, 49%

но образование, 49% биле со четиригодишно основно училиште, а само 6,2% имале средно образование.

Овој заклучок ја наметнува потребата од организирање на дополнителна индивидуална воспитно-образовна работа со цел развивање на чувството за одговорност и морални вредности заради поуспешна и поефикасна социјална интеграција на овие ученици.

Подолгиот престој во ученичките домови негативно се рефлектира на однесувањето на учениците со интелектуална попреченост, односно со зголемување на времетраењето на престојот во домовите се зголемува и обемот на манифестираните растројства во однесувањето. Сето ова укажува дека здравото семејството е најоптимална средина во која се задоволуваат основните биолошки, емоционални и социјални потреби и како такво претставува добра основа за формирање позитивни морални ставови и манифестирање прифатливи форми на однесување.

Добиените податоци укажуваат дека полот кај учениците со интелектуална попреченост нема значајно влијание на однесувањето, што значи неприфатливите форми на однесување подеднакво се јавуваат кај двата пола, што не е случај кај учениците од редовните средни училишта.

Учеството на малолетничките од понежниот пол во вкупниот малолетнички криминалитет во Македонија во периодот од 1998 до 2007 се движи од 2 до 4 %, и тој сооднос изнесува околу 34:1 во корист на малолетниците од машкиот пол. Во Бугарија во периодот од 2000 до 2007 соодносот во учеството во криминалитетот и според полот изнесува 18:1 во корист на малолетниците од машкиот пол. Во Србија во периодот од 2002 до 2006 во фазата на осудени тој сооднос на учеството во криминалитетот изнесува 21,3:1 во корист на малолетниците од машкиот пол.

Соодносот, пак, на учество во манифестирањето на асоцијалните однесувања според полот во Македонија изнесува 7,8:1 во корист на машкиот пол. Во Бугарија тој сооднос изнесува 2,8:1 во корист на малолетниците од машкиот пол (15).

Евидентната разликата во застапеноста на децата и младите од понежниот пол во манифестирањето на различните облици на асоцијално и антисоцијално однесување, главно се

have completed 4 years of primary education, and only 6.2% have completed secondary education.

This conclusion highlights the need for organizing additional individual educational activities in order to develop the sense of responsibility and moral values for the purpose of more successful and more efficient socialization of these students.

The longer duration of stay in student homes has a negative effect on students with intellectual disability, namely by increasing the duration of stay in student homes, there is an increase in the volume of the manifested behavioral disorders. All these suggest that a healthy family is the most optimal environment in which the basic biological, emotional and social needs can be satisfied and it represents a good basis for development of positive moral attitudes and manifestation of acceptable forms of behavior.

The obtained results indicate the sex among students with intellectual disability has no significant impact on the behavior, which means that unacceptable forms of behavior occur equally in both sexes, which is not the case with the students who go to regular secondary schools.

The participation of female juveniles in the overall juvenile crime in Macedonia in the period from 1998 to 2007 is between 2% and 4% and this proportion is 34:1 in favor of the male juveniles. In Bulgaria, in the period between 2000 and 2007, the proportion of participation in crime according to sex is 18:1 in favor of the male juveniles. In Serbia, in the period from 2002 to 2006, in the stage of convictions, this proportion of participation in crime is 21.3:1 in favor of the male juveniles.

The proportion of participation in the manifestation of antisocial behavior according to sex in Macedonia amounts 7.8:1 in favor of the males. In Bulgaria this proportion is 2.8:1 in favor of male juveniles (15).

The evident difference in the participation of female children and youngsters in the manifestation of different shapes of unsocial and antisocial behavior is mainly due to the

должи на обичаите, традицијата и културата во македонското семејство, а посебно во улогата на девојчињата во семејството за време на развојниот период.

Конфликт на интереси

Авторите изјавуваат дека немаат конфликт на интереси.

Литература / References

- Golubović S i grupa autora. Smetnje u razvoju kod dece mlađeg školskog uzrasta. Beograd: Defektološki fakultet; 2005.
- Singer M, Todorović MLj. Delikvencija mladih. Zagreb: Globus, Nakladni zavod; 1993.
- Downs WCh, Moore E, McFadden JE. Child Welfare and Family Services. Pearson education, Inc; 2010.
- Radovanović D. Poremećaji ponašanja u sistemu obrazovanja. Beograd: Univerzitet u Beogradu; 2007.
- Haase T, Pratschke J. Risk and protection factor for substance use among young people. Dublin. NACD [pdf] [online] 2010. [Cited 2011 May 12]; Available from URL: <http://www.nacd.ie/publications/RiskYoungPeopleSchool.pdf>
- Graber AJ, Gunn BJ, Petersen CA. 1996. Transitions through adolescence [online] New Jersey. [Cited 2011 May 12]; Available from URL: <http://books.google.com/ooks?id=mDaSfT-bI5gC&pg=PA158&dq=antisocial+behavior&hl=mk&ei=M67Te22EcTAswaS66SEBg&sa=X&oi=bookresult&ct=result&resnum=10&ved=0CFEQ6AEwCTiMAQ#v=onepage&q=antisocial%20behavior&f=false>
- Heilbrun K, Goldstein SEN. Juvenile Delinquency. New York: Oxford university press, New York; 2005.
- Find youth info, What are risk and protective factors. [online] 2011. [Cited 2011 Jul 27]; Available from URL: <http://www.findyouthinfo.gov/research.shtml>
- Groce EN, Paegelow C. Violence against children with disabilities [pdf] [online] 2005. [Cited 2011 Feb 10]; Available from URL: http://www.childinfo.org/files/childdisabilityFinal_ReportViolenceagainstChildrenwithDisabilities.pdf
- Kirk AT, McQuillan KM, Stillman A. Youth gambling in Connecticut 2008 status and challenges [pdf] [online] 2008. [Cited 2011 Jul 25]; Available from URL: <http://www.ct.gov/dmhas/lib/dmhas/pgs/executivesummary.pdf>
- Merrick et.al. A review of suicidality in persons with intellectual disability [pdf] [online] 2006. [Cited 2011 Feb 10]; Available from URL: <http://www.psychiatry.org.il/upload/infocenter/infoimages/1004200752829PM@Pages%20from%20IJP-43-4-5.pdf>
- Pearlman J. Self-harm:Recovery, Advise and Support. TheSite.org. [online] 2011. [Cited 2011 Jul 6]; Available from URL: <http://www.thesite.org/healthandwellbeing/mentalhealth/selfharm>
- Smith M, Robinson L, Segal J. Alcoholism and alcohol abuse, signs, symptoms and help for drinking problems. Helpguide.org. [online] 2011. [Cited 2011 Jul25]; Available from URL: http://helpguide.org/mental/alcohol_abuse_alcoholism_signseffects_treatment.htm
- Taggart, L. et al. Listening to people with intellectual disabilities who misuse alcohol and drugs. [pdf] [online] 2007. [Cited 2011 Jul 12]; Available from URL: http://www.drugsandalcohol.ie/6915/1/McLoughlin_4215_Health_andsocialcare2007Listening_to_people.pdf
- Киткањ З. Престапничко однесување кај малолетните сторители со посебен осврт на лицата со интелектуален дефицит. Скопје; Филозофски факултет; 2009.
- Kuli LM. Podučavanje dece s poremećajima mentalnog zdravlja i učenja u redovnoj nastavi. Beograd: Kreativni centar; 2010.

customs, tradition and culture of the Macedonian family, and especially to the role of girls in the family during the period of development.

Conflict of interests

Authors declare no conflict of interest.